

Český sociální stát v postkomunistickém kontextu

Martin Potůček

Centrum pro sociální a ekonomické strategie

Fakulty sociálních věd

Univerzity Karlovy v Praze

Specifické sociální podmínky a možnosti sociální politiky postkomunistických zemí, nyní nových členských států EU

- Existoval zřejmý rozpor mezi Kodaňskými přístupovými kritérii (1993) a Lisabonskou strategií (2000), které se staly závaznými pro nové členské státy až v roce 2002. Sociální politika se dostala do čela politické agendy rozšíření EU až téměř deset let po stanovení Kodaňských přístupových kritérií.
- Taková politická nerozhodnost poskytla významnou příležitost aktérům na poli globální ekonomiky k využití tohoto regionu jakožto zadních vrátek k rozšíření jejich operačního prostoru a v širším kontextu k „zavádění tržních institucí“ zejména v oblasti sociální péče.
- Jaké důsledky měl tento vývoj na životní a pracovní podmínky obyvatelstva nových členských států? Jejich vstupní podmínky, tradice a politické reakce na tuto historickou výzvu se lišily, existují i výrazné rozdíly v podobě jejich sociálních států dnes.

Česká sociální situace a sociální politika ve srovnání s jinými zeměmi střední a východní Evropy

Český sociální stát má lepší výsledky než jiné postkomunistické sociální státy (s výjimkou Slovinska): míra chudoby je nižší (průměrný podíl občanů s příjmy pod 60% průměru činí 8% a je nejnižší v EU), podíl veřejných výdajů na zdravotní a sociální péči osciluje kolem 20% HDP, všeobecná dostupnost této péče byla zachována a jednociferná míra nezaměstnanosti zůstává pod úrovní EU-25. Neproběhly zde žádné riskantní reformy důchodového systému, jak tomu bylo v případě Maďarska, Polska a Slovenska. *Pars pro toto:* Na Slovensku, které bylo do roku 2002 součástí společného, de facto unitárního státu (Československa,) jsou ukazatele sociální situace a poskytování zdravotní a sociální péče výrazně horší. Všechny postkomunistické země v rámci rozšiřování EU čelí stejným globalizačním tlakům. Proč a čím se tedy Češi liší?

Proč se česká sociální politika a sociální situace liší od jiných zemí střední a východní Evropy? Možné vysvětlení...

... „těžko uchopitelnými“ kulturními a institucionálními faktory, které dlouho přežívaly i pod povrchem totalitního režimu:

- Založení sociálně-demokratické strany již v r. 1878. Ta byla zrušena nacisty (1938-1945) a posléze komunisty (1948-1989). Přežila v exilu, byla obnovena v r. 1989 a na vládě se podílela od roku 1998.
- Základní sociální legislativa včetně všeobecného zdravotního a sociálního pojištění byla připravena sociálně-demokratickými experty po 2. světové válce a byla implementována od r. 1948. byla však velmi rychle etatizována komunisty a obnovena byla po roce 1989.
- Zřízení ministerstva práce a sociálních věcí během krátkého liberalizačního období Pražského jara v r. 1968. V letech 1948-1968 neexistoval žádný vládní odbor pro sociální záležitosti, neboť se věřilo, že v komunismu nebudou žádné sociální problémy.
- Rovnostářská tradice hodnot a přístupů českého obyvatelstva, která našla svůj výraz v politickém lpění na „sociálně zodpovědných“ politických aktérech.
- Lepší stav národního hospodářství ve srovnání s jinými postkomunistickými zeměmi v první transformační dekádě.

Specifické charakteristiky vývoje sociálních států ve střední a východní Evropě

Všechny postkomunistické sociální státy představují směs konzervativně korporativních a liberálních režimů, s houževnatými univerzalistickými prvky. Jejich vývojové směřování je možno popsat jako transformaci (nikoliv nutně jednosměrnou) od autoritářského státního univerzalizmu přes konzervativní korporativismus k reziduálnímu liberalismu. V některých případech (v různých sektorech, na různých úsecích péče, v různých zemích) je fáze konzervativního korporativismu dokonce vynechána, reziduálně liberální politiky povstávají na základě úplného rozkladu předchozích univerzalistických etatistických uspořádání.

Škála bývalých komunistických, nyní nových členských zemí EU podle dostupnosti a kvality sociální a zdravotní péče

Univerzalistické východisko

Konzervativně korporativní SS

V

V

V

V

V

V

Slovinsko

Česká republika

Maďarsko

Polsko

Slovensko

Estonsko

Litva

Reziduálně liberální SS

Lotyšsko

Škála bývalých komunistických, nyní nových členských zemí EU podle zaměstnanosti a politiky trhu práce

Univerzalistické východisko

Konzervativně korporativní SS

V

V

V

V

V

V

Reziduálně liberální SS

Slovinsko

Česká republika

Estonsko

Litva

Lotyšsko

Maďarsko

Slovensko

Polsko

Jaký vývoj můžeme očekávat do budoucna?

Nerovnováhu ve vývoji jednotlivých regulátorů (slábnoucí státy a neziskové organizace *vis-a-vis* kvetoucí trh) mohou vést k vážné nespokojenosti občanů a k ještě většímu poklesu legitimacy politické třídy. Spolu s rostoucím celkovým bohatstvím postkomunistických společností lze formulovat dva scénáře budoucího vývoje:

- latinskoamerický (další chudnutí rozsáhlých populačních skupin, polarizace společností, politické turbulence a nestabilita...)
- Opětné posílení schémat sociálního státu jako způsob nalezení nové rovnováhy mezi státem, trhem a občanským sektorem.

Role Evropské Unie jako katalyzátora toho či onoho směru vývoje bude mimořádně významná, možná dokonce rozhodující...

Český sociální stát
v postkomunistickém kontextu

Děkuji za pozornost.

Martin Potůček

<http://martinpotucek.cz>

CESES UK FSV

<http://ceses.cuni.cz>